

De Grote Markt

De Brusselse gemeenteraad overdrijft een beetje wanneer hij de heropbouw van de Grote Markt in 1697 herdenkt. Het is juist dat het stadscentrum verbazend snel uit zijn as herrijst na een terreurbombardement door het Franse leger in 1695. Maar twee jaar is toch wat snel.

Een heropbouw in verscheidenheid

Over de heropbouw bestaat geen eensgezindheid. Landvoogd Maximiliaan van Beieren is jong, 33 jaar, en heeft zeer moderne ideeën. Het bestuur van de stad wordt gedeeld tussen de patricische geslachten en de ambachtsnaties, die beiden in die periode zeer conservatief geworden zijn. Die tegenstelling komt tot uiting in de visies op stedenbouw.

Horizontaal en uniform

De conservatieven houden nog vast aan het samenlevingsmodel van de middeleeuwse stad zonder sterk centraal gezag. Zij zien de samenleving als een netwerk van verenigingen: ambachten voor het beroepsleven, schuttersgilden voor de verdediging van de stad en broederschappen voor het geloof. Dat particularisme komt ook tot uiting in de stedenbouw. De huizen worden gebouwd op diepe, smalle percelen. Belangrijke voorgevels worden versierd om te wijzen op de eigenheid van wie het huis bewoont. Het resultaat is een verticale, geschakeerde stad. De moderne stad ziet er helemaal anders uit. Ze stemt overeen met een samenleving waarin het centraal gezag wel belangrijk is. De bedoeling is niet meer dat men verschilt van zijn burens. Integendeel, identieke huisgevels moeten het saamenhorigheidsgevoel van de elite in de verf zetten. De stad wordt horizontaal en uniform.

De confrontatie tussen oud en nieuw maakt van de Grote Markt niets minder dan een stedenbouwkundig slagveld. De belangrijkste twee protagonisten werken allebei voor de landvoogd, wat hen niet belet totaal tegenovergestelde opvattingen te vertolken. Het zijn Willem De Bruyn, architect en Antoon Pastorana, ebbenhoutwerker.

De Bruyn is de beste vertolker van de moderne inzichten van het gezag. Hij ontwerpt een globaal project voor de Grote Markt, maar daar komt niet veel van in huis. 'Het Huis van de Hertogen van Brabant' wordt zijn belangrijkste verwezenlijking. Heel de oostelijke wand van de Grote Markt wordt ingenomen door de gevel van dit complex. Maar de naam ervan bedriegt. Het enige verband met de hertogen zijn hun bustes die de eerste verdieping sieren. Bovendien gaat het niet over één, maar over zeven van elkaar zelfstandige huizen, die achter een gemeenschappelijke voorgevel schuilen. In 1700 kan je moeilijk moderner doen dan dat.

Antoon Pastorana is de beste vertolker van het ambachtelijk particularisme. Zijn mooiste realisatie is 'de Hoorn', het lokaal van de schippers. Hier maakt hij een prachtige synthese van zijn ervaring als meubelmaker en zijn opdracht als bouwmeester. Het bouwperceel is te smal voor de hoge gevel die erop moet komen, maar hij gebruikt holronde bogen om de indruk te geven dat de gevel breder is dan in werkelijkheid. Op de tweede verdieping staat het middenraam in een rechte travee, maar de zijramen zijn aangebracht in holronde traveeën. De fantasie van Pastorana

kent helemaal geen grenzen in de geveltop. Het is de stenen kopie van het houten achterkasteel van een groot schip uit het einde van de 17de eeuw.

Samen met zijn burens is de gevel van 'de Hoorn' de antithese van die van 'Het Huis van de Hertogen van Brabant'. Ook hier droomt de landvoogd eerst van een groot geheel. Maar de gevels van 'de Kruiwagen', 'de Zak' en 'de Wolvin' zijn reeds in steen en overleven het bombardement. Hun eigenaars bepleiten het behoud ervan en daartegen heeft de landvoogd geen verhaal. Op 'de Zak', een gevel uit het midden van de eeuw, zet Pastarana een nieuwe geveltop. Links van 'de Wolvin' komen er twee nieuwe gevels bij: 'de Hoorn' van de schippers en 'de Vos' van de kramers of meerslieden, een ambacht dat allerlei kleinhandelaars verenigt. Die drie laatste nemen deel aan een kampioenschap "zoveel mogelijk niet op elkaar trekken".

Het is jammer dat in de toeristische benadering van het plein de uiterlijke vorm zo zwaar doorweegt en de onderliggende inhoud zo licht is. De oostkant van het plein is een ode aan het centraal gezag. De westkant is een lofzang op het particularisme. De ene marktgevel is de exuberante tegenpool van de andere. De smalle, hoge gevels aan de westkant vertonen elk hun eigenheid in een bonte verscheidenheid.

Een Europees plein

Pas in een Europees perspectief blijkt hoe uniek de Grote Markt is. Het model bij uitstek van de moderne architect is het "Koningsplein", het plein in Parijs uit het begin van de 17de eeuw, dat sinds de Franse Revolutie "Vogezeplein" heet. In 1666 wordt Londen door een grote brand verwoest. Koning Karel II Stuart, die verzwakt is door de oorlogen tegen Holland, slaagt er niet in de visie van hofarchitect Christopher Wren door te drukken. De stad bewaart haar oude stratentracé. In 1755 wordt Lissabon getroffen door een zware aardbeving. De eerste minister van Portugal, de markies van Pombal, laat een nieuwe benedenstad bouwen met brede, rechte straten in roostervorm. De heropbouw van Brussel is het enige experiment dat halfweg ligt tussen deze twee uitersten.

Een plein dat 100 jaar oud is

De eerste foto's die van de Grote Markt gemaakt zijn, tonen een plein zonder beelden of verguldsel. Alles was verwijderd in de 18de eeuw. De mooie gevels die wij nu bewonderen zijn het resultaat van een grote restauratiecampagne op het einde van de 19de eeuw. En dat is paradoxaal. Geen enkele andere stad in België heeft zoveel van zijn verleden vernield (denk maar aan de overwelving van de Zenne), maar tegelijk heeft geen enkele stad zoveel geïnvesteerd in de herwaardering van zijn centraal marktplein. De verklaring daarvoor is simpel. Net zoals de katholieke, conservatieve stroming, moest de liberale, vrijzinnige stroming aantonen dat zij een groot verleden achter zich had. Dat is precies wat burgemeester Buisson en het Brusselse stadsbestuur van toen gedaan hebben.

De huidige pleingevels geven niet steeds exact de toestand van na 1695 weer. Soms beschikten de restaurateurs over onvoldoende gegevens, zoals in het geval van de "Koning van Spanje". Soms kwam het origineel niet meer tegemoet aan de ideeën en de noden van de 19de eeuw. Dat is bijvoorbeeld het geval met het huis "de Ster", links van het Stadhuis. Het gebouw werd eerst afgebroken om de straat te kunnen verbreden. Daarna werd het opnieuw opgetrokken met een gelijkvloerse verdieping op bogen, met een voetgangersdoorgang. Het "Broodhuis" is een (prachtige)

pastiche uit de 19de eeuw. Het oude gebouw had een bewogen geschiedenis achter de rug en was in slechte staat. In de 17de eeuw heeft aartshertogin Isabella het gebouw laten verfraaien met een opschrift ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van Vrede en dat is niet echt naar de zin van de liberale restaurateurs in de 19de eeuw. Daarom wordt het oude gebouw vervangen door een nieuw waarin alle religieuze symbolen door politieke vervangen zijn.